

Kolozsvár nagy korszaka

Történetileg nézve természetesen máshol kellene keresnünk Kolozsvár nagy korszakát, és nem a 20. század hatvanas éveinek végén, a hetvenesekben. Csak-hogy az irodalom – és az irodalmi élet – nem követi szolgáian a históriát. Viszonyuk sajátos vagy éppen ellentmondásos. Az ellentmondások persze az irodalmon, az irodalmi életen belül is nyomon követhetők. Szilágyi Domokos 1968 nyarán ezt írja Méliusz Józsefnek Bukarestbe: „...nem tudom, hogyan lehetne közömbösíteni a sok szart, amely itt 15 év alatt teremtődött, ez a legszomorúbb az egészben. Én legalábbis enyhén kétségbeejtőnek látom a helyzetet, nálunk és most különösen, Darvaséknál meg általában, de az az ő bajuk – ők igazán nem panaszkodhatnak a lehetőségekre. De az, hogy 15 év alatt nem nevelődött ki (sőt!) egészséges, valamirevaló irodalmi közvélemény, amelynek a szava nyomna a latban –, nagy szegénységi bizonyítvány, és, főleg, utánpótlás-hiány. Van viszont helyette áskálódás, egymáshasába-látás, nagymagyarság, antiszemitizmus, koncert vicsszorgó elvi csata, becstelenség, amit akarsz. Nagyon veszett dolgokat akarok írni. No, meglátjuk.”

A levél Vargyason íródott, vagyis a történésektől távol, de bizonyos információk birtokában. Megköszöni Méliusznak a „Bastille-levelet”, amely Sziszt fölfrissítette („már ahogy a megkavart pöcegödör fölfrissíthet”); a megtörtént – és várható – változásokra is találunk utalást: Szilágyi Istvánt „fölkenték az *Utunk* főszerk.-helyettesévé – Szabó Gyula meg várja a trónust”; a romániai magyar írók bukaresti, az Írószövetség Kiseleff úti székházában lezajlott konferenciáján a két irodalmi lap, a kolozsvári *Utunk* és a marosvásárhelyi *Igaz Szó* párthű vezetőit, személyesen a két főszerkesztőt, Létay Lajost és Hajdú Győzöt kritikai ösztűz alá vették a jelenlévők, s ennek nyomán Létay távozni készült az *Utunk* éléről (az ő helyére kerülhetett volna Szabó Gyula). Szilágyi Domokos elmarasztaló megjegyzése Balogh Edgárról a Korunk főszerkesztő-helyetteséről („közveszélyes”), nyilván Hajdú Győző hívének, védelmezőjének szól. (B. E. véleményének megváltozására Hajdúval kapcsolatban közel két évtizedet kellett várni, ám ebben nem volt egyedül; Czine Mihály is sokáig a nemzeti vonal képviselőjének látta az *Igaz Szó* főszerkesztőjét.) Ugyanebben a levélben olvassuk: „Küldtem valami verset az *Utunk*-nak, és most várok.” Föltehetőleg *Ez a nyár* címűről van szó (Szilágyi István közölte, még augusztusban); a hülyének, áldottnak, utálatosnak, remeknek, megszokottnak és hihetetlennek minősített nyárról írja Szilágyi Domokos, profétikusan:

Bőkezűen visszaveszi, mit adni elfelejtett. Szárazság a tar-solyában. Jeget könnyezik és búzával szökére érleli a napocsát, búzavirággal kékre az eget.

Ingyen idillel indult és most megijedt – ingyen idillel, desztillált bűbájjal, kasztrált kacagással – de jaj, utólag be sokba kerül az ingyen idill!

*Ottbontalan a nyár, ez a nyár, nem tudja, hogyan fejezze be
magát, mert minden kezdet nehéz, de a befejezés még
nebezebb.*

A bizonyára erdélyi, romániai alaphelyzetből induló vers emberiség-poémává nő – egy korszak pontos láttelekeként. A közvetlen politikai háttér (amelyről a vers nem beszél) közismert, a különleges helyzet egész Közép-Kelet-Európát jellemzi, amelyből Ceaușescu Romániája egyelőre kedvezően jön ki – és ez átmenetileg (az átmenet néhány évig tart!) a romániai magyarságnak is kedvezni látszik. Noha alig két hónap telt el azóta, hogy maga Nicolae Ceaușescu pártfőtítkárá a Központi Bizottság székházában durván elmarasztalta a nacionalizmus bűnében a magyar értelmiségi vezetőket – időseket és minket, fiatalabbakat egyaránt – a Varsói Szerződés csapatainak prágai bevonulása (a román kimaradás!) után kénytelen engedményeket tenni, magyar intézményeket engedélyez, megalakul a Kriterion Kiadó, élén Domokos Gézával, megindul a bukaresti televízió magyar adása, lehetővé válik néhány önálló magyar iskola elindítása.

Mi történik Kolozsvárt? Noha a megbírált főszerkesztők a nemzetközi helyzetre való tekintettel helyükön maradnak – Létay pártutasítást kap a visszatérésre (több hónapos távollét után) –, a lapok (köztük az előző válsághelyzetet, 1956-ot követően újraindulhatott *Korunk*, az 1957-ben létrehozott gyermeklap, a *Napsugár*) fellélegezhetnek; a Kriterionnak erős fiókszerkesztősége formálódik; korábban megbélyegzett, börtönviselt emberek, mint Dávid Gyula, Páskándi Géza, Veress Zoltán, a szociológus Venczel József (az egyetemen), a jogi végzettségű, a középiskolai tanárságból is elcsapott Mikó Imre intézményi szerephez juthatnak. Lehetővé válik a két világháború közti erdélyi irodalom – polgáriként háttérbe szorított – értékeinek, az *Erdélyi Helikon* és a *Pásztortűz* íróinak újra-megbecsülése, kiadása (Dsida, Kuncz Aladár, Tamási, Reményik Sándor). A már 1961-ben útjára indított Forrás-sorozat, a fiatalok bemutatkozását segítő vállalkozás most már a Kriterion égisze alatt valósággal ontja az elsőkönyveseket. Költők, prózaíró-jelöltek mellett fórumhoz jutnak az elmélet felé fordulók: 1968 decemberétől megjelenik az *Echinox* című egyetemi diáklap, a havi 24 oldalból három jut a magyar szerzőknek-szerkesztőknek, magyar nyelven (egy oldal német nyelvű), s az évek során olyanok váltják egymást a szerkesztői funkcióban, mint Tamás Gáspár Miklós, Egyed Péter, Szócs Géza. Egy évtizeddel később, 1978 áprilisától a kolozsvári napilap, az *Igazság* szombati számaiban ifjúsági oldal kap helyet *Fellegvár* cím alatt, és ezt egy éven belül Szócs Géza ugyancsak közéleti irodalmi fórummá szervezi. Már 1956 végétől Gaál Gábor Kör néven működik, váltakozó irányítással, az Írószövetség kolozsvári fiókja, illetve a Kolozsvári Írók Társasága (1968) mellett az a (korábban Makszim Gorkijról elnevezett) heti alkalom, amelyben mindenekelőtt az egyetemen, főiskolákon tanulók révén a holnapi írástudók nevelődnek. (Mai utódja Bretter Kör néven, a Bulgakov kávéházban-kocsmában tartja felolvasásait.) És ne felejtjük kiemelni: 1974-ben, Kriterion-kiadványként kerül az olvasók kezébe a *Szövegek és körülmények* című antológia, a Bretter-tanítványok csoportos bemutatkozása.

Intézményeket soroltam, vagyis lehetőségeket az irodalmi élet szervezésére. A művek közlésének és a találkozásoknak a lehetőségeit, kereteit, amelyeket érdemes tartalommal megtölteni nyilván csak az arra érdemes írástudók képesek. Erről pedig jobbak, sokkal jobbak mondhatók, mint ami Szilágyi Domokos idézett leveléből volna következtethető. Maga az a bizonyos júliusi bukaresti tanácskozás, az *Utunk* és az *Igaz Szó* közlési szokásainak kemény bírálatával ellentmondott az irodalmi közvélemény és az utánpótlás hiányának. Felütöm Lászlóffy Aladár *A hetvenes évek* című, 1971-ben a Kriterionnál kiadott verskötetét, és benne ezt a dedikációt találok: „Öreg Lajos barátomnak harcos telek végén és bunyós tavaszok előtt szeretettel Ali”. Kétségtelenül pontosan fogalmaz Lászlóffy Aladár, valóban harcos telek (tavaszok, nyarak, őszyk) után voltunk, és a „bunyónak” korántsem volt még vége. Szisz levelében az utalás „Darvasék”-ra egy előző „bunyó”, az ún. „kettős kötődés” romániai visszautasításának kikényszerítését juttatja eszünkbe, amelybe többek közt Domokos Gézá is beugratta, beleparancsolta a pártközpont. De talán elmondható, hogy a politikai és irodalmi sajtó nagy részén átfutott „pártos-hazafias” állásfoglalások tették részben lehetővé, hogy 1968. július 9-én Bukarestben végre összegyűlhessünk, a Hivatal megengedje a „szeparációt”, magunk között vitathassuk meg saját dolgainkat. (A döntéshozatal joga persze nem adott meg.) A Kriterion azonban megszületett, és a *Balladák könyve* (Kallós Zoltán gyűjtése) olyan kezdetet jelentett kiadványai sorában, amely az erdélyi magyar történelmi múltat megszólaltató Fehér Könyvekben, a Tékában, a világirodalmat behozó Horizont-sorozatban, a Romániai Magyar Írókban, a Forrásban és sok egyébben folytatódott. A Kriterion vállalta a mi, Láng Gusztávval közösen írt (eredetileg az MTA Irodalomtudományi Intézete felkérésére készült) *Romániai magyar irodalom 1945–1970* című összefoglalásunkat is – újabb kemény „bunyóknak” biztosítva alkalmat. De azért második kiadásra is sor kerülhetett 1973-ban; csak a román fordítását nem engedték megjeleni.

Amellett, hogy a Kriterion-könyvek jelentős részét a kolozsvári fiókszerkesztőségben szerkesztették (Dávid Gyula, Csiki László, Egyed Péter), a szerzők többsége is (bizton állíthatjuk) itt élt. Egyszerre legalább három nemzedéke az erdélyi magyar íróknak, tudósoknak. Kós Károlyt 1973 decemberében, 90. születésnapján a Kolozsvári Írók Társaságában, a román kollégákkal együtt köszöntöttük. Köztünk volt még az egykori helikonista Bartalis János, a Gaál Gábor fölfedezte régi korunkos Nagy István, Kacsó Sándor, a *Brassói Lapok* hajdani legendás szerkesztője, a *Termés-körből* Horváth István és Kiss Jenő; László Dezső, az *Erdélyi Fiatalok* egyik alapítója; az 1948-ban felszámolt (és csak 1990-ben újraindult) Erdélyi Múzeum-Egyesületet személyében is képviselő nyelvész, Szabó T. Attila, az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* alap-szerzője. Régi idők tanúi közé számított az irodalomtörténész Jancsó Elemér és persze a Pozsonyt Kolozsvárral összekötő Balogh Edgár.

A hetvenes évek nyitottak igazán kaput a Nyugatra távozottak és az erdélyiek között. A Nemzetközi PEN meghívójával többen is átléphetünk a „vasfüggönyt”, sőt bizonyos esetekben arra is nyílt lehetőség, hogy egykori erdélyiek az emigrációból itt közölhessenek; Cs. Szabó László évekkal hamarabb jelent meg a *Korunk* második folyamában, mint a *Nagyvilágban*. Tőle idézhetem, sokadszor egy 1980-ban írt leveléből, hogy mindinkább egyetért azzal a „hi-

temmel”, hogy „a mai erdélyi irodalom, a maga összességében, jelentősebb, mint a két világháború közötti. De ne felejtsetd el, amit mondtam: a Helikon hagyományának a vállán állnak az új apostolok.”

Kik voltak ezek az új apostolok? Itt most csak az akkoriban Kolozsvárt élőket sorolva – függetlenül attól, hogy az „apostolságot” vállalták-e vagy sem –, tekintélyes névsor áll össze: Kányádi Sándor, Bajor Andor, Panek Zoltán, Deák Tamás, Fodor Sándor; a hatéves börtönt és a bukaresti kényszerlakhelyet letudva, 1974-es áttelepedéséig itt élt és írt (szerkesztett) Páskándi Géza; a Forrás-szerzők, az ún. első és második nemzedék alkotói közül Veress Zoltán, Bálint Tibor, Lászlóffy Aladár és Csaba, Szilágyi Domokos (1972-től 1976-os kányafői öngyilkosságáig), Palocsay Zsigmond, Jancsik Pál, Szilágyi István, Bodor Ádám, Csiki László, (Köntös) Szabó Zoltán, Sigmond István, Kocsis István, Király László, Mózes Attila, Balla Zsófia. (A sor persze hosszabb.) És ha a nevekhez ezeknek az éveknek visszhangos könyvcímeit is hozzáadjuk (*Fától fáig*, *Búcsú a trópusoktól*, *Zokogó majom*, *Kő hull apadó kútba*, *Plusz–mínusz egy nap*, *Kék farkasok* – és négy drámacím: *Vendégség*, *Tornyot választok*, *Bolyai János estéje*, *Öreg ház*) – gondolom, kezd kikerekedni a magyarázat, hogy honnan a merészség Kolozsvár nagy korszakáról beszélni. (A *Tornyot választok* és az *Öreg ház* Harag György rendezésében itt került színre.) Mindehhez még érdemes hozzáolvasni a folyóiratok sikeres számait, súlypontjait (a *Korunk*nak a hetvenes években kevésbé kellett szégyenkeznie – nem úgy, mint az ötvenes évekbeli közlései miatt!), az *Utunk* jó néhány novelláját és versét, de kritikai írásait is hasznos fellapozni, nem utolsósorban a *Napsugár*ban szárba szökkenő gyerekirodalmat.

Értékelés és kritika: a „nagy korszak” történetéhez hozzátartozik – azt hiszem, nem szerénytelenség ezt állítani – az 1971 és 1983 között Kolozsvárt működtetett Pezsgő-díj. Az ötlet Láng Gusztávtól származott, a kivitelezést együtt vállaltuk, s rövidesen bekapcsolódott a komollyá vált játék szervezésébe, a beszélgetés menetének és az eredménynek a publikálásába az *Utunk* kritikai rovatának szorgalmas, a maga módján lelkiismeretes szerkesztője, Marosi Péter. A díj megszületésében szerepet játszott az 1970-es országos írószövetségi díjak igazságtalannak vélt elosztása, pontosabban Szilágyi Domokos korszakos jelentőségű kötetének (*Búcsú a trópusoktól*) mellőzése. Az úgymond aktív és bizonyos (magyar viszonylatban országos) tekintéllyel rendelkező kolozsvári irodalmárokat hívtuk csapatba, és a megszólítottak rá is álltak az alkalmi (évente ismétlődő) társulásra; nem az életkor, a beosztás, hanem a vélt kritikusi rang volt az irányadó, így állt össze a „pezsgőző” társaság Földes Lászlóval, Szócs Istvánnal, Marosi Péterrel, K. Jakab Antallal, Láng Gusztávval és a történet mostani megidézőjével. A stabil hatok (az alapítók) tulajdonképpen csak két alkalommal ülhattünk össze, 1973-tól halálesetek, (sértődött) kilépések, távozások tizedelték (hatodolták) a díjosztókat, majd újakat hívtunk be a társaságba. Sorrendben Tamás Gáspár Miklóst, Bretter Györgyöt, (Marosi erősködésére, Bretterrel párban, de már hetediknek) Rácz Győzöt, Mózes Attilát (mert Láng 1979-ben kivonult a csapatból) és Egyed Pétert. Még egy névsor kívánczik ide annak jelzéseként, hogy miért lett akkora tekintélye, mondhatni a hivatalos elismeréseknél nagyobb rangja a csak pezsgővel járó díjnak. Az adott év legjobb, egy (több) üveg pezsgőre érdemesített irodalmi alkotásának szerzői így sorakoztak egymás után: a drámaíró Páskándi Géza, Lászlóffy Aladár (*A betvenes*

évek), Szilágyi Domokos (*Sajtóértekezlet*), Sütő András (*Istenek és falovacskák*), Bodor Ádám (*Plusz-mínusz egy nap*), Szilágyi István (*Kő hull apadó kútba*), ismét Lászlóffy Aladár (*A bétfejtű üzenet*), Panek Zoltán (*A földig már lépésben*), Bálint Tibor (*Zarándoklás a panaszfalhoz*) és Pusztai János (*A sereg*), Székely János (*A nyugati badtest*), Köntös-Szabó Zoltán (*Kár volt sírni Jeruzsálemben*), Kenéz Ferenc (*XYZ*), Király László (*Amikor pipacsok voltak*).

A hetvenes évek legelején még jó kedélyű (1973 januárjában elhunyt) pezsgőző társunk, Földes László („bátyusmadarunk” – ahogy szerette megnevezni magát) egy másik, jóval szélesebb kört, a kolozsvári irodalmi-művészeti életet megpezsdítő ötletnek volt a Pezsgő-díjnál korábbi kigondolója: a két világháború közötti időben Erdélyben is élénk kávéházi életet akarta visszahozni Kolozsvárra. Az ő kitarásának és az írással is foglalkozó megyei pártembernek, Tompa Istvánnak, Tompa hivatali kompetenciájának köszönhetően született meg a város szívében, a Főtér sarkán nyitva tartó (Centrál, Melody stb.) vendéglő emeleti termében, a hatvanas évek második felében a COLA; ravasz rövidítésben a Clubul Oamenilor de Litere și Arte, vagyis az írók és művészek klubja. Tagkönyvecské kellett (eleinte) a belépéshez, többségben mi magyarok látogattuk. Aki ragaszkodott hozzá, hogy törzsasztala legyen itt – idegen ne ülhessen oda –, az természetesen Páskándi Géza volt, a börtönévek után végre felszabadultan, egyfajta vezérszerepre igényt tartva. (1974-es áttelepedése után a Dunához közeli Nimródban verte fel a tanyát, széles baráti körben.) Azt hiszem, nem tévedek, amikor úgy ítélem, hogy a *Tűfoka* (1972) című kötetének számos (rövid) verse, vers-ötlete a COLA-ban került papírra, papírszalvétára.

Pezsgő-díj nélküli nyolcvanas éveink hovatovább elszürkültek, a COLA egy darabig még funkcionált mint tömeghely, a besúgók itt és a szerkesztőségekben új és új feladatokat kaphattak (és mint a dossziékban olvasható, kaptak is), a könyvkiadók, a folyóiratok lehetőségei beszűkültek. Korábban már-már vidám, normálisnak tűnő önellátásunk – a magyar irodalom határainkon túli részeitől többé-kevésbé elzártan – hovatovább a kiszolgáltatottság, megalázottság érzetével változott, és olykor a tiltakozás szelídebb-nyíltabb formáiban nyilvánult meg, anélkül azonban, hogy a diktatúra létét veszélyeztetni tudta volna.

Az ajándékba kapott (!) 1989. decemberi „forradalom” más világot hozott. A cenzúrától, tiltásoktól megszabadult romániai magyar irodalom tulajdonképpen semmilyen vonatkozásban nem ott folytatta, ahol a hetvenes években (a nyolcvanasok elején) abbahagyta. A lapok száma megnőtt – az olvasóké csökkent. Mint Európa-szerte. A kávéházak, kocsmák – köztük magyarok, magukat irodalmiaknak, művészetiieknek mondók – sikeresek, vendégeik például a Bulgakovba mindenfelől érkezhettek, akárcsak a Kolozsvár Társaság főtéri székelyén vagy az elhagyott Malom utcai zsinagógából kialakított Transzit Házban a Korunk Akadémia délutánjainak neves meghívottjai, Dragomán Györgytől Nádas Péterig, Parti Nagy Lajostól a történész Romsics Ignácig. A Rhédey-házban, az Erdélyi Múzeum-Egyesületben egymásnak adják a kilincset a neves előadók. Lassan megszokott, öröndetes lehetőségek a feltöltődésre.

Posztmodernül talán így lehetne mondani: Kolozsvár irodalmi életének poszt-nagy, poszt-poszt-nagy korszakát éljük. Ami már egészen másfajta élet, mint a hetvenes évekbeli volt.